

Busku Szilvia

A HEIDEGGERI GOND-FOGALOM ÉRTELMEZÉSÉNEK KIALAKULÁSA

Bevezetés

Az 1920-as években Arisztotelész koncepciói, valamint Platón eszméi központi jelentőségűek voltak Martin Heidegger gondolkodásában. Ebben az időben írt egy könyvet a *Mein Weg in die Phänomenologie* címmel, melyben kiemeli Franz Brentano *Von der mannigfachen Bedeutung des Seienden nach Aristoteles* című disszertációját, ami gondolati újtának a kiépülésében meghatározó jelentőségűnek számított. Ehhez az íráshoz kapcsolódóan, gondolatmenetében az igazságra vonatkozó kérdés, a jelenvalólétre és az időiségre való rákérdezés, illetve ezek egységes horizontba való foglalása kerültek előtérbe, még szűkebben maga az ember, valamint a gond (*Sorge*, *Cura*) problematikájának kérdéskörei rajzolódtak ki.

Az ember perfectió-ja, azzá levése, amivé a legsajátabb lehetőségeire való szabad létben (a kivételben) lehet, a »gond« »teljesítménye«. A *gond* azonban éppoly eredendően meghatározza e létezőnek azt az alapmódozatát is, amely szerint az a világnak, amelyről gondoskodik, ki van szolgáltatva (belevettség). A *cura* »kettős érteleme« *egyetlen* alapszerkezetet jelent e létező belevetett kivételének lényegszerűen kettős struktúrájában.¹

Heidegger állítása szerint, az emberi élet-gond és az odaadás lehetőségeinek egzisztenciális feltételét eredendő, ontológiai értelemben, mint *gondot* kell megragadni.

A faktikus élet mozgalmasságának alapvető értelme a *gondbavétel* (*curare*). A célra irányuló, gondoskodó »valamire való irányulásban« rejlik az, amire az élet gondja irányul, a mindenkori *világ*. A *gondbavétel* mozgalmasságának jellemzője a faktikus életnek világával való *tevés-vevése*. Amire a gond irányul, nem más, mint az, amivel a tevés-vevés történik.²

A világ – ahogy Heidegger értelmezésében föllelhető, három részre tagolódik: környező-, közös-, és saját-világra, ezek a *gondbavétel* lehetséges irányai. A tevés-vevés amivel-je, a gondoskodás mozgalmassága igen sokrétű. Ezt a tevés-vevést a körültekintés vezérli, amely körültekintés „[...]állítja az élet elé világát”³ olyan szempontok szerint értelmezett világgént, mely szerint az ember a világgal mint gondoskodása tárgyával találkozik. S ezekbe a menedék-keresési helyzetekbe kerül

¹ Heidegger, Martin: *Lét és idő*, ford. Vajda Mihály, Angyalosi Gergely, Bacsó Béla, Kardos András, Orosz István, Bp., Gondolat, 1989, 359.

² Heidegger, Martin: *Fenomenológiai Aristotelés-Interpretációk (A Hermeneutikai szituáció jelzésére)*, ford. Endreffy Zoltán, Fehér M. István, szerk. Ferge Gábor, Szeged–Budapest, Societas Philosophia Classica, 1996–97, 11.

³ *Uo.*, 14.

bele inkább megszokás útján a faktikus élet, előre kirajzolva a gond mozgalmasságának végbemenési pályáit.⁴ A világ mindig a megszólítotttság, a hozzászólás (λόγος) egy bizonyos módján bukkan fel.”⁵

A heideggeri *gond*-fogalom alapjául még az alábbi arisztotelészi gond-értelmezések szolgálnak.

A gondbavétel mozgalmasságában eleven a gond világ felé *hajlása*, a világ iránti *hajlandósága*, mint *vonzódás* a benne való feloldódás, önmagunk világ *általi* sodortatása iránt. A gondoskodásra szorulás e hajlama az élet önmagától való *eltávolodására*, a világba való *hanyatlásra* és önmaga *széthullására* irányuló valamely faktikus alaptendenciájának kifejeződése.⁶

A heideggeri *gond*-fogalomnál tárgyalt jelenvalólét világgal való kapcsolatának alapstruktúráit a hangoltság, a megértés és a beszéd adják meg, melyek egységes megragadását a *gond* (Sorge) fenoménje teszi lehetővé. A *gond* az egzisztencialitásnak (Existenzialität), a fakticitásnak (Faktizität) és a hanyatlásnak (Verfallen) egysége. Az ember a világgal való kapcsolatát alapvetően meghatározó *gond* mozgalmassága a világra irányulási tendenciájának jellegét is felfedi, ami a bukásra való hajlamában mutatkozik meg. Ám az élet tényleges léte a bukás-tendenciával szembeni ellenmozgás útján érhető el.

Mivel a *gond* (görögül: μέριμνα), már a sztoában is bevett terminus volt, ennek okán Heidegger vizsgálódása a következőkben az augustinusi, azaz a görög-keresztény antropológia interpretációjára irányul. Felmerül a kérdés, vajon milyen módon ösztönözhetette Szent Ágoston és a kereszténység a heideggeri *gond* értelmezésének kialakulását?

A heideggeri *gond*-fogalom kialakulásának mérföldköveit – kitekintéssel Pál, Ágoston, Luther és Kierkegaard írásain keresztül, akik hittek a szorongásban rejlő egyedi lehetőségekben – ismertetem.

Szent Pál levelei

Martin Heidegger az 1920–21-es évek vallásfenomenológiai előadásában azt vizsgálja, hogyan nyilvánul meg a faktikus (tényleges) élettapasztalat a korai keresztény közösségekben. A keresztény tradíció, korai kereszténység vonaláig nyúl vissza – interpretálva Pál és Ágoston leveleit, illetve Luther elmékedéseit. Ezek az írásai annak a törekvésnek a jegyében történnek, hogy felszínre hozza belőlük a bennük megnyilvánuló eredeti élettapasztalatot.⁷ Heidegger szerint – idézi Pögellert Fehér M., az őskeresztényi élettapasztalat azért tényleges és történeti, mert az élet domináns struktúráját érzékeli.⁸ Ha az ember a kiszámíthatatlan eseményeket

⁴ Uo., 15.

⁵ Uo., 13.

⁶ Heidegger, *Fenomenológiai Arisztotelés–Interpretációk*, i. m., 13.

⁷ Fehér M. István: *Martin Heidegger, Egy XX. századi gondolkodó életútja*, Bp., Göncöl, 1992, 34.

⁸ Uo. 35. Ld. még: „Von diesem faktischen Leben wird die »Selbstgenügsamkeit« ausgesagt: das Leben gibt auf seine Fragen nur Antwort in seiner eigenen Sprache; es versthet sich selbst; Ausdruck, Erzheinung, Bekundung gehören ihm zu. Der »Sinn« ist nicht eine eigene Welt, die als statisch in sich ruhende gefaßt werden müßte; der Sinn ist vielmehr das Ureigene des faktischen Lebens und muß seiner Struktur nach aus

kronológiai számításokkal uralja, akkor tévedésbe esik az élet ténylegessége felől⁹, hiszen a kiszámíthatatlan jövőt nem lehet számításokkal uralom alá hajtani. Ezt az eredeti tapasztalatot hozták felszínre olyan gondolkodók, mint Pál, Ágoston, Luther és Kierkegaard.

A faktikus keresztény élettapasztalat – Heidegger szerint a filozófia a faktikus élettapasztalatból ered és oda tér vissza – az alábbi pontokon nyer értelmet a páli levelek alapján: Pál levele a Filippiekhez második fejezetében (továbbiakban Fil. 2:12) az alábbi olvasható: „Tehát kedveseim –, (amiképp mindig engedelmesek voltatok) – munkáljátok üdvösségeteket félelemmel és rettegéssel, nemcsak úgy, ahogy jelenlétemben *tettétek*, hanem még sokkal inkább most, a távollétemben.”¹⁰ A félelemmel és rettegéssel együttesen hangsúlyossá válik a törődés, mellyel lehetővé válhat valóban a faktikus élet tapasztalata – állítja. Itt a *gond* félelmetes, szorongással összefüggő szoros kapcsolata rajzolódik ki, illetve rámutat arra is, hogy a keresztényi élet számára nem lelhető fel semmilyen biztonság, ami a *Phänomenologie des religiösen Lebens* 3.§.-ában található.¹¹ Mít is ért Heidegger igazán a faktikus élettapasztalat alatt? A faktikust, mint olyat a történetiségből kell megérteni, nem episztemológiailag. A fakticitás magába foglalja egy világon-belüli-létező világban-benne-létét, mégpedig oly módon, hogy ez a létező önmagát történetisége felől érti meg. Hogy mi is a faktikus élettapasztalat kiindulópontja Heideggernél, a válasz: „Was heißt »faktische Lebenserfahrung«? »Erfahrung« bezeichnet: 1. die erfahrende Betätigung, 2. das durch sie Erfahrene”¹² – mondattal kezdődik. Elsőként, amit a tapasztalat kifejez, azaz magát a tapasztalat eseményét, illetve másodsorban a tapasztalatot, ami valóban tapasztalható. Mindkettőre szükség van – állítja, nem lehet szétszakítani az aktív és a passzív értelmezést. „Der Ausgangspunkt des Weges zur Philosophie ist die *faktische Lebenserfahrung*.”¹³ A filozófia útjának kiindulópontja a faktikus élettapasztalatból ered. Ezt tovább bontja a környező világra (Umwelt), az a miliő, ahol nemcsak a materiális dolgok, hanem ahová művészet és tudomány tartozik; a közös világra (Mitwelt), ahol az együttélés társadalmi szokásai ismertek és az emberek tényleges jellemzőkkel élnek: rokonként, tanulóként, főnökként; és harmadsorban a saját világra, amely én magam vagyok.¹⁴ Ezeket nem szükséges rangsorolni, s nem is lehet szétválasztani egymástól – mondja, magamat sem tapasztalhatom egy-egy aktusként, hanem abban tapasztalom magamat, amit teszek, a *gondomban*, törődésemben. A heideggeri szemléletmód szerint törődő

dem Leben begriffen werden.” Pöggeler, Otto: *Der Denkweg Martin Heideggers*, Tübingen, Neske, 1963, 27.

⁹ Fehér M. István: *Martin Heidegger, i. m.*, 35.

¹⁰ Szent István Társulat: *Újszövetségi Szentírás II., Szent Pál Apostol levelei, Katolikus levelek, Jelenések könyve*, Szent István Társulat, Bp., 180–181.

¹¹ Heidegger, Martin: *Phänomenologie des religiösen Lebens*, Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, 1995 (Gesamtausgabe, 60), 9.

¹² Uo.

¹³ Uo., 10.

¹⁴ „Die Welt kann man formal artikulieren als *Umwelt* (Milieu), als das, was uns begegnet, wozu nicht nur materielle Dinge, sondern auch ideale Gegenständlichkeiten, Wissenschaften, Kunst etc. gehören. In dieser Umwelt steht auch die *Mitwelt*, d. h. andere Menschen in einer ganz bestimmten faktischen Charakterisierung: als Student, Dozent, als Verwandte, Vorgesetzte etc. – nicht als Exemplare der naturwissenschaftlichen Gattung homo sapiens u. ä. Endlich steht auch das *Ich-Selbst*, die *Selbstwelt*, in der faktischen Lebenserfahrung.” Uo., 11.

gondoskodásban lévő Önmaga – Bekümmert sein – folyamatosan determinált a *gond* (Cura, Bekümmerng, Sorge) által.

Visszatérve a keresztény élet faktikus alapjellemezőjéhez, a *Die Erwartung der Parusie* című fejezetben az alábbi lelhető fel: „Für das christliche Leben gibt es keine Sicherheit; die ständige Unsicherheit ist auch das Charakteristische für dei Grundbedeutendheiten des faktischen Lebens. Das Unsichere ist nicht zufällig, sondern notwendig”¹⁵, mely sorokból kiragadható a heideggeri *gond* szorongással összefüggő kapcsolata, miszerint a keresztény élet¹⁶ számára semmilyen biztonság nem adott. De nemcsak ezekben a sorokban található erre való utalás, hanem Pál efezusiakhoz írt harmadik fejezetében is, mely görögül és magyarul így hangzik: „Εὐλογητὸς ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῆ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ”, azaz: „Áldott legyen az Isten és a mi Urunk Jézus Krisztus Atyja, aki megáldott minket minden szellemi áldással, mennyei adományokkal Krisztus által”¹⁷, s annak (Ef. 3:17–19) részeiben.

Krisztus a hit által szívetekben lakjék; s a szeretetben meggyökerezve és megalapozva legyetek, s fel tudjátok fogni az összes szentekkel együtt, mi a szélesség és a hosszúság, a magasság és mélység, és megismerhessétek Krisztusnak szeretetét is, mely meghaladja a megismerést, s beteljetek az Istennek egész teljességével¹⁸

Itt lelhető föl a keresztény szélesség, amely mindenki megsegítésére szolgál. A hosszúság a mérhetetlen tűréssel kapcsolatos, amíg a magasság az örökélet reménye, s a mélység, melyben a keresztény gyökerek rejlenek. Más megfogalmazása is létezik e soroknak:

Képtelenség Krisztus szeretetét emberi mértékegységgel kifejezni. Azt azonban elmondhatjuk, hogy elég széles ahhoz, hogy körbefogja az egész földet, és elérjen minden bűnös embert. Elég magas ahhoz, hogy felérjen Isten tróntermébe. Elég mély, hogy lemerüljön Sátán legeldugottabb csatornájának aljára is, és kihúzza a napfényre annak mocskából a Krisztus segítségével könyörgő bűnöst. Elég hosszú ahhoz, hogy »a világ teremtése előtt«-i időtől (Ef. 1:4) elérjen az örökkévalóságig, amikor a megváltottak vég nélkül tanulmányozni fogják Krisztus szeretetét. Ez a szeretet »minden ismeretet felülhalad«, és a hívőket betölti Isten egész teljességével (Ef. 3:19).¹⁹

¹⁵ Heidegger, *Phänomenologie des religiösen Lebens*, i. m., 105.

¹⁶ „A szomorúság újszövetségi fogalom, amely feltétlenül hozzátartozik a keresztény, emberi létezés szépítés nélküli, keresztény értelmezéséhez (→ *kísértés*, → *világ*, → *halál*): az ember szorult és veszélyeztetett helyzetben van, mivel tapasztalja végességét, a munka gyötrelmét, saját halálra-szántságát, és az embert mint keresztényt csak még jobban érinti ez a szorultság és veszélyeztetettség (Jn 17,14). E szituációt nem kerülheti ki, hanem az a feladata, hogy ezt a helyzetet – a Szentlélek erejében (1Tesz 1,6) és bízva Istennek Jézus Krisztus által kiárasztott kegyelmében (Jn 16,33) – úgy fogja fel, mint részesedést Jézus sorsából, és reménykedve kibírja az élet »rövid idejét«”. Rahner, Karl, Vorgrimmler, Herbert: *Teológiai Késszótár*, Bp., Apostoli Szentszék, 1980, 685–686.

¹⁷ <http://magyarteologia.hu/index.php/efezusi-level-gorog-magyar> (2022.08.10.)

¹⁸ *Újszövetségi Szentírás II.*, i. m., 168.

¹⁹ <http://adventista.hu/bibliatanulmanyok/2005-4/20051110.php> (2022.08.10.)

Tovább kutatva a páli levelekben, a Thesszaloniekhez íródott levelében olvasható a törődés (1. Thessz. 5:1–4), amit az *Aufzeichnungen und Entwürfe zur Vorlesung* című fejezetből idézek:

Az időről és az óráról azonban, testvérek, szükségtelen írnom nektek, Hiszen magatok igen jól tudjátok, hogy az Úrnak napja úgy jó el, mint éjjel a tolvaj. Éppen amikor azt mondják: Békesség és biztonság, – akkor szakad rájuk hirtelen a veszedelem, mint a fájdalom a viselős asszonyra, és nem menekednek meg. De ti testvérek, nem vagytok sötétségben, hogy az a nap tolvajmódra meglepjen titeket.²⁰

Az időpont és az alkalmas idő közti különbség alapján az első az ember által pontosan meghatározott időmegjelölést takar, az utóbbi az embertől befolyásolhatatlan küszöbönálló kiszámíthatatlan esemény. Az Úr napja az eljövendő, ám kalkulálhatatlan nap utáni várakozásban az ébrenlétben tárja fel az ősi keresztény élettapasztalat mikéntjét. „Heidegger éberséget követel – az őskeresztény élettapasztalat mintájára vett időérzéklet – amelyben az élet tapasztalható a maga történetiségében és ténylegességében.”²¹ Szent Pál éberségre azért intett, mert Krisztus jelenlétét nem a mérhető idő szerint, akkori eljövételként kell érzékelni, hanem meg kell élni a kellő időt (καιρός = kairosz, megfelelő, alkalmas idő) most, hiszen – fentebb olvasható – mint tolvaj jön el, váratlanul és kiszámíthatatlanul. A kairosz nem egy elméletileg definiálható kronológiai időfogalom, valamint Heidegger értelmezése szerint ez vezet el az idő idői felfogásához. A valódi gond jegyében a keresztények félelme rajzolódik ki, mely a fenti (1. Thessz. 5:3) levélben található, s így hangzik: „Für die Weisen kommt der Tag nicht (wie der Dieb in der Nacht) – nicht mit Plötzlichkeit und Unentfliehbarkeit.”²² Heidegger további vizsgálódásai a Pál által írottak 1–2. Thesszaloniki levelek felé vezetnek, melyekről elmondható összességében, hogy a keresztény Bekümmerung saját önmaga megértéséhez vezet el.

Ottó Pögeller írt néhány rövid sort a *Die faktische Lebenserfahrung im christlichen Glauben* című fejezetében, melyben az *Augustinus und der Neuplatonismus* 1921-ben kelt heideggeri (nyári-szemeszteri) írását fejtegeti. Általa bemutatásra került az 1920/21 (téli-szemeszteri) keltezésű – heideggeri – faktikus élettapasztalatról szóló írása, melyben a (Thess. 4:13) és a (Kor. 12: 1–10) páli leveleket hozza be, ahol a kairológikus időben lévő maradást elemzi, amiben az ember a már fentebb említett saját magára figyelés, önmaga szituációjának megértése kerül középpontba, és ami által egy autentikus időiséget nyithat meg.²³ Azaz nem a kronológiai, hanem a kairológikus időben kell kitartani.

²⁰ „Mindenkinek készen kell lennie az Úr eljövetelére.” *Újszövetségi Szentírás II.*, i. m., 206.

²¹ Ferge, Gábor: *Melléklet – Martin Heidegger, Költemények a gondolkodás tapasztalatából*, ford. Keresztury Dezső, Bp., Societas Philosophia Classica, 1995, 24.

²² Heidegger, *Phänomenologie des religiösen Lebens*, i. m., 151. Ld. még: Fehér M. István: *Őskeresztény élettapasztalat és eszkatológikus idő: Martin Heidegger korai vallásfenomenológiai előadásai*, *Filozófiai Szemle*, 55(2011), IV, 9–35.

²³ „Er gibt nicht »chronologische«, sondern »kairológische« Charaktere. Der Kairos stellt auf des Meessers Seneide, in die Entscheidung. Die kairológischen Charaktere berechnen und meistern nicht die Zeit; sie stellen vielmehr in die Bedrohung durch die Zukunft.” Pögeller: *Der Denkweg Martin Heideggers*, i. m., 36.

A következőkben az *Augustinus und der neuplatonismus, Frühe Freiburger Vorlesung Sommersemester 1921* című fejezetben interpretálja Heidegger az Ágostoni leveleket és folytatja tovább egzisztenciaelemzését.

Szent Ágoston vallomásai

„Addig, amíg Isten élő valóság történés (Ágoston így írja Vallomásaiban „frui deo” – élvezem az Istent), addig nincs szó Isten elfelejtéséről, vagy a Létnek az elkendőzéséről Seinsvergessenheit), ahogy azt Heideggerrel mondhatnánk.”²⁴ A Vallomások összes könyvein keresztül Isten dicsérete hangzik föl, s a X. könyv VI–XVI. fejezeteiben súlyos kérdést feszeget, mégpedig azt, hogy az emberiség Istenhez való közeledése a természetes vallásos érzés indíttatása-e, vagy tételes ismeret erejében történik? Erre a X. könyvben ismét visszatér, s most – heideggeri értelmezés szerint – jelen írás szempontjából ez lesz mérvadó.

Vallomások X. könyve három részre tagolódik. Az első részben Ágoston felveti a kérdést, hogy mi a célja annak, hogy tovább ismerteti önmagát. A második részben azt a kérdést fejtegeti, hogy hogyan jut el az ember a teremtett világ szemlélete alapján Istenhez, hogyan keletkezik az emberben Istenről való ismerete, majd később szemlélni kezdi az emberi természet fundamentális vágyakozását a boldogság után. A harmadik részben visszatér saját lelkiállapotához, végigmegy a kísértések különböző formáin. Heidegger elemzésének legfőbb szempontja – itt is – a *gond*, amely véleménye szerint a faktikus élet alapjellemezője. Kiindulópontja Ágoston Istenkeresése, aki saját emlékezőtehetségét teszi mérlegre és fejtegeti annak terjedelmét.²⁵

Mikor emlékezetemhez fordulok, s elrendelem, hogy ezt vagy azt parancsom szerint adja elő, egynémely dolgok tüstént előjönnek, másokat csak hosszas keresés után, mintegy rejtettebb fiókokból szed elő. [...] Nagy hatalom az emlékezet, Uram, igen nagy; meddig terjed s van-e határa rejtékének? Ki ért valamikor feneket benne? Erő, amely lelkemé, hozzátartozik természetemhez; bizony-bizony magam sem tudom átérteni azt, ami én vagyok.²⁶

Ágoston, miután *körbekérdezi az egész világot*, a XXV. fejezetben visszatér ahhoz a kérdéshez, hogyan van Isten az ő emlékezetében, a XXVI. fejezetben az *igazság gyökerén találja meg Istent*²⁷. Miután Istent a legfőbb szépségként idealizálja, hirtelen átvált és rátér a XXVIII. fejezetben található nyomorúságos földi életre.

Nem igaz-e, hogy kísértés az ember élete a földön? Bajt és nehézséget ki szeret? De nem is kívánod, hogy szeressük, hanem, hogy tűrjük. Amit tűrök, azt nem szeretem, ha talán készakarattal tűröm is. Mert akinek öröme van is a hosszú tűrésben, jobban szeretné, ha nem volna tűrnivalója. Bajomban a jobbat várom, jósorsomban bajtól félek. Van-e e

²⁴ Joós Ernő: *Isten és lét, Körséta Heidegger, Kierkegaard, Nietzsche és más filozófusok társaságában*, szerk. Hegyi Béla, Németh Pál, Sárvár, Sylvester, 1991, 165.

²⁵ Heidegger, *Phänomenologie des religiösen Lebens*, i. m., 182.

²⁶ AUGUSTINUS, *Szent Ágoston vallomásai*, ford. VASS József, Bp., Apostoli Szentszék, 2007, 141.

²⁷ *Uo.*, 152.

kettő között valahol középben olyan pont, ahol az ember élete nem volna kísértés? [...] Nem szakadatlan kísértés-e az ember élete a földön?²⁸

A heideggeri értelmezésben a *Das curare (Bekümmert sein) als Grundcharakter des faktischen Lebens* §. 12 fejezetben²⁹ található *Bekümmern* fogalomhasználattal fejtegeti az ágostoni „nyomorúságot”, s hozza be később a *Lét és idő*be (főműve) is a *gond* kettős lényegét (autentikus, illetve inautentikus *gond*).

Heidegger soraiból az olvasható ki, hogy a *gond* a legsajátabb lehetőségek teljessége, ámde a világba való belevezetés is egyben. Rámutat az ágostoni sorokban található írásra – a *curare* vizsgálata közben a *gond* három alakját ismerteti –, hogy aki szétszórta (zavarta) s a tevés-vevésben szaladgál, futkos, azt az inautentikus *gond* vezérli: „Denn »in multa defluximus«, wir zerfließen in Mannigfaltiges und gehen in der Zerstretheit auf. Du forderst die Gegenbewegung *gegen* die Zerstreuung, das Auseinanderfallen des Lebens. »Per continentiam quippe colligimur et redigimur in unum [necessarium - Deum?].«”³⁰ Tehát a szétszóródás (defluximus = elfolyik, szóródik) az első, amit rögtön felfedez Ágostonnál és vesz később át a *Lét és idő*be, mint a jelenvalólét inautentikusságát. Ezt követi szinte azonnal a *gond* ún. ágostoni második felfogása:

Numquid non tentatio est vita humana super terram sine ullo interstitio?« Es gilt, diesen Grundcharakter, in dem Augustin das faktische Leben erfährt, die tentatio, schärfer zu fassen und daraus dann zu verstehen, inwiefern der in solcher Helligkeit und Vollzugsstufe Lebende sich selbst notwendig eine Last ist.³¹

Idézi Ágostont és ismerteti faktikus élettapasztalatát, ahol a *tentatio* (kísértés), a próbatétel megtapasztalása, mely a *gond* (*curare*) második lehetősége.

Az ágostoni kísértésnek három részét taglalja a későbbiekben: a kíváncsiságot (Vallomások X. 8), a gőgöt (Vallomások X. 36–39) és a testi érzékiséget (Vallomások X. 31–32–33).³² Az első közt a GA 60. §. 13. a pontban Heidegger az érzéki tapasztalatban való feloldódást taglalja, ahol az ágostoni érzékiségek, csábítgatások a következők: az illatok élvezete, a hallás élvezete, a szemek kívánczozása. Ezeket Heidegger a *Lét és idő* 36. §-ában részletesen szemlélteti

Neque enim dicimus: audi quid rutilet; allt, olefac quam niteat; aut, gusta quam splendeat; aut, palpa quam fulgeat: videri enim dicuntur haec omnia. Nem mondjuk: halld csak, valami vöröslök. Vagy: szagold meg, hogy csillog. Vagy: ízeled, milyen fényes. Vagy: érintsd, hogy ragyog. Mindezekről úgy mondjuk, hogy *látjuk*.³³

A látás feladatát – Heidegger szerint – kisajátítják más érzékek is, amikor egy dolog ismeretére törekszik az ember. Itt teszi fel a kérdést, hogy a jelenvalólét milyen

²⁸ *Uo.*, 153.

²⁹ HEIDEGGER, *Phänomenologie des religiösen Lebens*, i. m., 205–206.

³⁰ *Uo.*

³¹ *Uo.*, 206.

³² Augustinus: *Szent Ágoston vallomásai*, i. m., 156–160.

³³ Heidegger: *Lét és idő*, i. m., 202–203.

egzisztenciális szerkezete válik érthetővé a kíváncsiság fenoménjén keresztül –, s kezd bele a gondoskodás és a körültekintés elemzésébe.³⁴ A második GA 60 §. 13. b. pontban tehát a kíváncsiság fenoménje található, amiben a külsőségek vannak lényegbe foglalva. A kísértés harmadik formája a *Die erste Form der tentatio: concupiscentia carnis* fejezet §. 13. c. pontjában lelhető fel, ahol a gőg, a hiúság és az önteltség kerül elemzésre.

Heidegger az ágostoni Vallomásokban található *elbizakodottságra, hiúságra* utal ezekben a sorokban – „Tökéletességgel föl nem cseréled abban a nagy békében, amelyet semmi gőgös szem meg nem láthat, akik önmaguknak szörnyen tetszenek, pedig az emberek vagy nem értékelik, vagy éppen kevésre becsülik őket, ők azonban nem is törnek magukat mások tetszése után”³⁵ –, ami a *Lét és idő* 26–27. paragrafusaiban az egymással (Mitsein), azaz a jelenvalólét és a mások együttes jelenvalóléte tárgyalásakor kerül előtérbe.

Ezután azzal a bejelentéssel áll elő, hogy a gőg (a harmadik kísértés), a hiúság, és az önteltség útját állják a jelenvalólét önmaga megismerésének, így az a jelenvalólét számára az akárkibe való végleges belevezéssel járhat:

Denn letztlich und erstlich springt gerade hier die Bekümmernung ab in eine Selbstwichtignahme, so zwar, daß der Bekümmernungsvollzug neu wird, ein Vorsetzen dieser an sich echten Erfahrung bzw. Existenz vor die eigene Selbstwelt, so zwar, daß durch diese versteckte »Bewegung« alles ins Leere fällt, inanescit, und radikal alles außer Geltung gesetzt ist im Hinblick auf das summum bonum (vor Gott). In der letzten und entscheidendsten und reinsten Bekümmernung um sich selbst lauert die Möglichkeit des abgründigsten Sturzes und des eigentlichen Sichselbstverlierens.³⁶

Majd tovább folytatja érvelését azzal, hogy a kísértés magába foglalja nemcsak az önelvesztést, hanem a másik irányultságot, az önmagára találást is. Amiből az olvasható ki, hogy a kísértés megjelenése nemcsak azért szükséges, mert itt gyökereződik a lehetséges elhatározás, hanem azért is, mert ez a döntés alappillére. Itt a kísértés jelenik meg olyan élettapasztalatként, ami az embert megnyithatja a *gond* harmadik vonala felé, azaz önmaga létének kérdése felé, ami a *Lét és idő*ben az autentikus jelenvalólétnek felel meg.

Ágoston a kíváncsiság kísértéseiről szóló fejezetében az alábbi megfogalmazást teszi: „Veszedelmes kelepccékkel teljes szörnyű erdő az élet! [...] Meg tudná-e azonban valaki szám szerint mondani, mennyi haszontalan apróság izgatja kíváncsiságunkat, s hányszor megbotlunk mindennap? Hányszor megesik, hogy hígvelejű fecsegőket meghallgatunk, eleinte elnézésből, hogy meg ne sértsük a tökéletleneket, utóbb meg már nagy szívesen lessük szavaikat?”³⁷ Itt meg kell, hogy említsem, feltehetően a *Lét és idő*ben föllelhető kíváncsisághoz kapcsolódó *fecsegés* is innen ered a *hígvelejű*

³⁴ *Uo.*, 203.

³⁵ Augustinus: *Szent Ágoston vallomásai*, i. m., 163.

³⁶ Heidegger: *Phänomenologie des religiösen Lebens*, i. m., 240.

³⁷ Augustinus: *Szent Ágoston vallomásai*, i. m., 159.

fecsegők vonatkozásából. Hiszen a heideggeri fecsegés³⁸, aminek egy egész paragrafust szentelt Heidegger (35. §.), ami a mindennapi jelenvalólet megértésének- és értelmezésének létmódját konstituáló, gyökértelenített jelenvalólet megértés-létmódjaként ismert. A fecsegés a kétértelműséggel és a kíváncsisággal együtt jellemzik azt a módot, amelyben a jelenvalólet mindennaposan a maga jelenvalóságában van.³⁹

A fentiek alapján elmondható, hogy a kísértés az a dobbantó, ahonnan az ember vagy felismeri saját lehetőségeit és azokat megtapasztalva tulajdonképpeniségét elnyerve létezhet, avagy elbukik, ezáltal elveszíti önmagát és az akárki belevesztettségében létezik nem-tulajdonképpeniségében tovább. Ez a kísértés az emberi lelket a szorongásba veti, ám lehetőséget ad arra, hogy a lélek *nyitottá* válhasson önmaga, mások és a világ számára. Heidegger a 32. §. *Christliche Faktizität als Vollzug* című fejezetében⁴⁰ a keresztényi faktikus élet sajátosága – mely Istentől származó – kulcsfontosságúvá válik Ágoston és Luhter gondolkodásában is.

Luther elmékedései

A fenomenológiai kiindulópontból következően Heideggert nem a faktikus élettapasztalat keresztényi jellege, hanem ténylegességének mikéntje érdekli igazán. Pöggeler heideggeri értelmezésében az őskeresztény élettapasztalatról alábbi lelhető fel: „Der »Sinn« ist nicht eine eigene Welt, die als statisch in sich ruhende gefaßt werden müßte; der Sinn ist vielmehr das Ureigene des faktischen Lebens und muß seiner Struktur nach aus dem Leben begriffen werden”⁴¹, azaz az őskeresztény élettapasztalat azért tényleges és történeti, azért tapasztalja az életet a maga ténylegességében, mert az élet domináns struktúráját érzékeli. Ha az ember a kiszámíthatatlanul bekövetkező eseményt kronológiai számításokkal uralja, akkor tévedésbe esik az élet ténylegessége felől.

Heidegger állítja, hogy Pál számára fontos a jövőre utalva az a gondolat, hogy alapvetően a jövő nem áll az ember rendelkezésére. Itt a páli levelek 1. Thessz 5:1–11. fejezeteit elemzi és mutat rá a kronologikus és kaiologikus idő különbségére. A kronológiai idő a tér, dátum, napszak szerinti idő, mely elemzése később a *Lét és idő* inautentikus időfelfogása során olvasható, mint a mindennapi körültekintő gondoskodás uralta idő. A kaiologikus idő viszont az időiséghez kapcsolódik és mint tulajdonképpeni (autentikus) *gond* értelmeként lepleződik le. A heideggeri állítás szerint a keresztény törődés, szorongás teszi lehetővé a faktikus élet tapasztalatának valós magáévá tételét, tehát a keresztény törődés (Bekümmernung) megnyitja a tulajdonképpeni időiséget. A keresztény faktikus élettapasztalata tehát az életet történetien érti meg, azaz idői.⁴²

³⁸ Heidegger: *Lét és idő*, i. m., 198–201.

³⁹ Busku Szilvia, *A szorongás mint önsorsjavító lehetőség*, Gondolat, Bp., 2022, 64.

⁴⁰ Martin Heidegger: *Phänomenologie des religiösen Lebens*, i. m., 121–123.

⁴¹ Pöggeler: *Der Denkweg Martin Heideggers*, i. m., 27.

⁴² „Paulus spricht nur von ihrer »Plötzlichkeit«. Er gibt nicht »chronologische«, sondern »kaiologische« Charaktere. Der Kairos stellt auf des Messers Schneide, in die Entscheidung. Die Kairologischen Charaktere berechnen und meistern nicht die Zeit; sie stellen vielmehr in die Bedrohung durch die Zukunft.” *Uo.*, 36.

Luther szintén a faktikus élettapasztalathoz nyúl vissza, és pusztán a hit általi megigazulás elvét érvényesíti. Heidegger Pál 2. Korintusiakhoz írt levelét idézi be (2. Kor. 4:7)⁴³, mely így szól: „Isten ereje az emberi gyöngeségekben. Ezt a kincset cserépedényben őrizzük, hogy az erő túlaradó nagyságát ne magunknak, hanem Istennek tulajdonítsuk.”⁴⁴ Csak a keresztények számára elérhető ez a kincs, mely agyagedényben megőrzött. A keresztényi faktikus élettapasztalat jelentősége tehát egyedülálló. Luther, miközben a wittenbergi kolostorban Pál rómaiakhoz írt levél 1. fejezetének 17. versét említi meg: „Isten igaz volta nyilvánul meg ugyanis benne, mely a hitből árad minden hívőre, amint írva van: Az igaz a hitből él” – hirtelen felismeréssel gazdagodik: „Most kezdtem megérteni, hogy ennek az igének: az evangéliumban Isten igazsága jelentetik ki, az az értelme, hogy ti. ez az igazság elfogadott (passzív) igazság, mellyel minket a kegyelmes Isten igazá tesz a hit által, amint megíratott: Az igaz ember hitből él.”⁴⁵

Luther páli ihletettségi teológiája az őskeresztényi faktikus élethez vezet vissza. A keresztény emberről szóló két tétel felállításához Pál írásait veszi alapul: „Mert bár én mindenkivel szemben szabad vagyok, magamat mégis mindenkinek szolgájává tettem, hogy minél többeket megnyerjek” és a „Senkinek se tartozatok semmivel, csak azzal, hogy egymást szeressétek; mert aki a másikat szereti, betöltötte a törvényt”.⁴⁶ Luther két tétele tehát így hangzik: „1. a keresztény ember mindenkinek szabados ura és nincsen senkinek alája vetve. 2. a keresztény ember mindenkinek készséges szolgája és mindenkinek alá vagyon vetve”.⁴⁷ Luther állítja, hogy a keresztényi szabadság az egyetlen hit, melynek nincs szüksége az üdvösséget és a kegyességet elnyernie, hiszen fel van oldva a törvények alól, tehát szabad. Luther kegyelmesnek dicsóítja Istent, s ezért van rendben minden a világban – állítja. Arra is rámutat, hogy akkor hamis a hit, ha nem fakadnak belőle jócselekedetek.

Luther írásainak interpretálása közben Heidegger megemlíti többek közt azt is, hogy a skolasztikával ellentétes gondolatok is főszerepet játszanak Luther gondolkodásában.

Semmi sem hevíti úgy szívemet, mint az a vágy, hogy Arisztotelészt, ezt a színészt, aki görög álarcával az egyházat oly alaposan tévútra vezette, leleplezzem és az egész világ előtt pellengérré állítsam. Csak idóm lenne hozzá! A Szentírás legjobb magyarázója Augustinus egyházi atya volt. Felülmúl mindenkit. Nem győzők csodálkozni azon, hogy a többi tudósok a legszebb igék felett elsiklottak, még olyankor is, amikor meg kellett volna botlaniok és el kellett volna bukniok bennük. A mi teológiánk és Augustinus nagyszerűen haladnak előre és Isten segítségével uralkodnak a mi egyetemünkön. Arisztotelész lassankint letűnik, halad hamarosan

⁴³ Heidegger: *Phänomenologie des religiösen Lebens*, i. m., 122.

⁴⁴ Pál 2. levele, Kor. 4:7. [http://szentiras.hu/UF/2Kor7\(2022.08.24.\)](http://szentiras.hu/UF/2Kor7(2022.08.24.))

⁴⁵ Virág Jenő: *Dr. Luther Márton önmagáról*, Bp., Ordass Lajos Baráti Kör, 1988, 83–89.

⁴⁶ Pál 1. Kor. 9:19 és a Róm. 13:8 levele a <http://szentiras.hu/SZIT/1Koro> és a <http://szentiras.hu/UF/R%C3%B3m> weboldaláról idézve. (2022.08.25.)

⁴⁷ Luther, Martin: *D. Luther Márton művei, A reformáció négy százados fordulójának örömnepére és emlékezetére*, ford. Masznyik Endre, Pozsony, Wigand, 1904, 324. Ld. még: Luther, Martin: *Luther Márton négy hitvallása, A keresztény ember szabadságáról, A kis káté, A nagy káté, a Keresztény hit főtételei*, ford. D. Pröhle Károly, Bp., A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 1983, 33.

bekövetkező végső leáldozása felé. A Sentenciákról tartott előadásokat feltűnően kevesen hallgatják és senki sem számíthat hallgatóságra, ha nem ezt a teológiát vallja, ti. a Szentírását, vagy Augustinusét, vagy más tekintélyes egyházi tudósét.⁴⁸

Luther magáról azt írta, hogy minden erejét latba vetette, hogy saját jócselekedetei révén elnyerje az Isten előtti igazságot. Nyugtalan lelkiismerete okán nem aludt és rettegett a kárhozattól, segítségül hívva Máriát és Szent Kristófot. De minél többet fáradozott, annál inkább bálványimádó lett. Írja: „Krisztust nem láthattam, mert a skolasztikusok arra tanítottak, hogy bűnbocsánatot és üdvösséget egyedül saját jócselekedeteink révén remélhetünk.”⁴⁹ A skolasztikusok – állítja, beleöregedtek a tanári munkájukba, de Krisztusból semmit sem értettek, a Bibliát is csak, mint tudományos ismerteket forgatták, nem azért, hogy kellően elmélyüljenek abban. Pedig az igazaknak (igaz hívőknek) hitből kell élnie, mert Isten igazsága az az igazság, melyben az igaz ember Isten ajándékozása folytán él.

Heidegger a teológusoknál található metafizikai előfeltevéseket bírálja, mégis megtartja gondolataik közül a faktikus élet tapasztalatát, melyet széleskörűen fejteget. E szempontból fontos Luther és Ágoston szemlélete is, akiknél a szorongás által tör fel a faktikus egzisztencia. Heidegger nézetében Ágoston, Luther és Kierkegaard is a faktikus élet tapasztalatáról szóló írásaikban tették közzé azt, ami ontikusan meghatározó.

Kierkegaard szorongásfogalma

A 19. században Kierkegaard emeli a szorongásról alkotott gondolkodását teológiai magaslatokra, és ír az ember szűnni nem akaró szorongásáról. Az ember szorongásának képességét életfontosságúnak tartja, és úgy véli, a hit teszi képessé az embert a szorongásra. A kierkegaardi szorongás az eredendő bűnnel kapcsolatos, a heideggeri szorongás pedig a jelenvalólét faktikusan egzisztáló világban-benne-létével.

Mivel Kierkegaard egész életét átszötte a szorongás (ami számára mind elméleti, mind egzisztenciális kérdés volt), nem volt nehéz azt nemcsak teológiai, hanem filozófiai szintre is emelni. Felismerte, hogy a szorongás a tulajdonképpeni egzisztencia megvalósításának elengedhetetlen feltétele, cselekvésre sarkallhat. Az eredendő bűn – a szorongás kérdésének összekapcsolása a bűn kérdésével – a választás szabadságának lehetőségéből adódik, az embernek bátran akarnia kell azt. A szorongásban leli meg az ember a szabadság lehetőségét, ami az Isten melletti döntés szabadságát jelenti. Ezért lehet megváltó szorongásról beszélni, mert az megszabadítja az embert a helytelen magabiztosságtól, és bátorságot ad számára. Csak az igazán bátor, aki hívő is, hiszen neki van olyan reménysége és bátorsága ahhoz, hogy teljes életre vágyjon.

Gondolkodásában abban is első volt, hogy ontológiai alapokról indulva vizsgálta az Én-t, és különböző létmódokat ismertetett meg olyan fogalmak bevonásával, mint az örökkévalóság, szabadság, szükségszerűség. A szorongás fogalmát több művében is jelentős összefüggésekben vizsgálta, mégpedig az eredendő bűn, a semmi, illetve a

⁴⁸ Luther levele barátjához, Lang János erfurti házfőnökhöz, 1516. október 26-án. Virág: *Dr. Luther Márton önmagáról, i. m.*, 83–89.

⁴⁹ *Uo.*, 31.

kétségbeesés párosításaival együttesen: „A szorongásban a tudás teljes valósága mint a tudatlanság borzalmas semmije tükröződik vissza”⁵⁰. Úgy tárgyalja a szorongás fogalmát, hogy az eredendő bűn fogalmát nemcsak evidenciában tartja, hanem annak részletes vizsgálatába kezd. Rámutat arra, hogy Isten Ádámnak megtiltotta, hogy egyen a jó és a gonosz tudásának fájáról, akiben a tilalom félelmet keltett, hiszen a szabadság lehetőségével találkozott szembe, ami által megjelent a tudás szorongató lehetősége. A tiltást a büntetés ígérete követte, hogy meg fog halni, amit Ádám természetesen még nem értett meg (itt Kierkegaard megemlíti, hogy Ádám a szorongás kétértelműségét érzi), így a szorongás révén az a tiltottal és a büntetéssel kapcsolódott össze. Ennek alapján a szorongást mint az eredendő bűn előfeltevését jellemzi Kierkegaard, és ily módon tárgyalja a bűnbeesést, majd vizsgálja annak következményét. A bűnbeesés következménye – véleménye szerint kettős: az egyik, hogy maga a bűn megjelent a világban, a másik pedig, hogy létrejött a nemi eredet (az egyik a másiktól elválaszthatatlan). A bűn megjelenését logikailag nem lehet megmagyarázni, tudományosan sem érdemes, a bűnt minden ember magától megérti – állítja.

A szorongás témájához kapcsolódóan három, *A halálos betegség*, a *Félelem és reszketés*, illetve *A szorongás fogalma* című írásait emelném ki, amelyben a szorongás fogalmának alapjai rejlenek. Az első bűn révén jelent meg a bűn a világon, azaz Ádám első bűne által jöhetett létre, „[...]ahogy Ádám a bűn [Skjld, Schuld] révén elvesztette az ártatlanságát, ugyanúgy elveszti mindenki más is”⁵¹. Ádám bűnét, hogy evett a tudás fájáról, épp az a tilalom konstituálta, amely szerint nem tehette volna meg, a *kísértés*. Az ártatlanságtól a bűnbeesésig Ádám a kísértés által jutott el, amit a vágy szült. Ha a bűnbeesés innen származtatható, akkor a vágyat pont a tilalom gerjesztette, s ezáltal a bűn fogalma is másképp értendő, hiszen a vétkezés előtti állapot fennállásakor a vágy tapasztalata volt érvényben. Az ártatlanság állapotában Kierkegaard véleménye szerint béke honol, és a semmi tapasztalata érezhető, ami szorongást szül. Úgy véli, minél kevesebb a szellem, a tudás, annál kevésbé tapasztalható a szorongás. A szorongás fogalmát két részre osztja, az objektív és a szubjektív szorongásra. A szubjektív szorongás Ádám ártatlanságában lévő szorongás, az objektív pedig az emberiség bűnösségének visszatükröződése. A bűn megjelenése tehát az egész teremtett világra érvényes, egyrészt az emberekben létező szubjektív, másrészt a természetben lévő objektív szorongást öleli fel. A Kierkegaard által leírt szorongásfogalom többféle nézőpontból vizsgálható. Az biztos, hogy a szorongás, a bűn és a Szellem fogalmak egymástól elválaszthatatlanok a kierkegaardi szorongás-koncepcióban.

A keresztény tanítás szerint Ádám és Éva ártatlan emberek voltak, amíg az az állapot meg nem változott, azaz bekövetkezett a bűnbeesés, ami Ádám szabad döntésén alapult. Kierkegaard szerint az, hogy Ádám így veszítette el ártatlanságát, az azt eredményezi, hogy minden ember ugyanígy, azaz önmaga által válhat bűnössé.⁵² További lényeges kérdés merül fel: Ha minden ember bűne ebből az eredendő bűnből származik, akkor Ádám bűne vajon honnan származik?

⁵⁰ Kierkegaard, Soren: *A szorongás fogalma*, ford. Rác Péter, Bp., Göncöl, 1993, 54.

⁵¹ *Uo.*, 45.

⁵² *Uo.*, 64–65.

Kierkegaard szerint a bűnbeesés előtt minden ember ártatlan, s ebben az állapotban békesség van. S mivel nincs Semmi, ez szorongást szül, megjelenik a tárgy nélküli szorongató semmi. Ebből a gondolatból születik meg az ember *Én*-je, Szellem-e, akit a szorongás hajtóereje a semmiből kovácsol elő, s egy lenni-tudás lehetősége bontakozik ki. Ezt a Szellemet még a bűnbeesés előtt az ember nélkülözi, s így önmagát nem is tudja megvalósítani. Tehát Kierkegaard arra mutat rá, hogy a szorongás nem csak a Szellem eszmélésének hajtóereje, hanem az eredendő bűn előfeltétele. Hiszen ahogy a Szellem magára talál, már bűnbe is esik.

Kierkegaard *A szorongás fogalma* című írásában további szorongásról szóló meghatározás válik jelentőssé. A szorongást a szabadság szédületeként jellemzi, mintha az egy tátongó szakadék felett jelenne meg, s a lehetőségek legmélyén a végességbe ütközik, ahol a szabadság szertefoszlik. Ehhez a történéshöz kapcsolja a bűnt, hiszen ebből az összeomlásából felálló ember már bűnősként jelenik meg. Itt történik meg a kierkegaardí egzisztenciális bűnfelfogás bevezetése, alapokra helyezve azt a tényt, hogy a létezés már eleve involváltan hordozza magával a bűnt. „A szorongásban a lehetőség önző végtelensége rejlik, amely nem kísért meg a választás lehetőségével, hanem kéjes rémisztgetésével bénító félelmet kelt.”⁵³ Mit is jelent ez tulajdonképpen? A szorongás nemcsak lenyűgöző erő, hanem a lehető legönzőbb dolog, a szabadság szédülete. Hiszen a szakadékba pillantva, a tátongó mélység látványától szédülni kezd az ember. Miért szédül? – teszi fel a kérdést Kierkegaard. Ugyanis ha nem néz le az ember (ami az ártatlanság állapotával azonos), akkor nem szédül. Ahogy lenéz, megtapasztalja saját végességét, önnön lehetőségeinek mélyére tekintve a szabadság összeomlik. Ez az a pillanat, amikor minden megváltozik „[...]a szabadság ismét fölegyenesedik, immár bűnősként szembesül önmagával...[a]hol a szabadság veszt el a tudatát”⁵⁴, így a bűnbeesés mindig öntudatlan állapotban történik meg. Miután az egyénben tudatosul a bűn, a szorongást képző Semmi valami lesz –, Szellem megszületése – ráébred önnön halálára. Halálfélelme lesz az embernek, és a szorongás ugyanúgy megmarad, ugyanis az az ember ontológiai adottsága. Kierkegaard továbbá rámutat arra, hogy Ádám a bűnbeesés után már többmindent szorong, felelősséget kell vállalnia, sőt még a választás szabadságának lehetősége is szorongással tölti el. Azt állítja, hogy a szorongásnak a múlttal, a jellel és a jövővel egyaránt kapcsolata van, a pillanattal pedig különösen, amit az időbeliség és az örökkévalóság metszéspontjának tekint. Olyan fogalmak bevezetésére kerül sor az emberi létezéssel kapcsolatosan, mint: végesség, örökkévalóság, szabadság, szükségszerűség; kiemelten kezelve az *Én* szintézisreteremtő funkcióját.

Kierkegaard valóban belelátott a pillanat egzisztens fenoménjébe, de a vulgáris időfelfogástól nem volt képes elszakadni. A pillanatot ugyanis a most és az örökkévalóság segítségével értelmezte, az idő számára a most-ban rejlett. Heideggernél az eredendő időiség a tulajdonképpeni jövőből jön létre, mégpedig úgy, hogy ami már eddig is jövőbeli volt, mindenekelőtt a jelen ébreszti fel. S nála a pillanat a tulajdonképpeni jelent alkotja, amit eksztázisként⁵⁵ definiál. A pillanat fenoménjét Heideggernél alapvetően nem lehet a most-ból megvilágítani. „A pillanat nem egy »most-pont«, amit csak megállapítottunk, hanem a jelenvalólét pillantása a

⁵³ Uo., 73.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ A jövő, a voltság és a jelen jellemzett fenoménjeit az időiség eksztázisainak nevezi Heidegger. Heidegger: *Lét és idő*, i. m., 541.

már megismert tekintet három irányában, a jelenben, jövőben és múltban. A pillanat sajátos pillantás, melyet a cselekvésre való elhatározottság pillantásának nevezünk, cselekvésre abban a mindenkori helyzetben, melyben a jelenvaló lét található.”⁵⁶ Kierkegaardnál pedig a jelen, az örökkévalóság pillanata által válik azonban lényegessé.

Heidegger bűn-értelmezése

Heidegger szerint a bűn hasonlóan a lelkiismerethez a *gond* fenoménjében van lehorgonyozva, s nem kéznél lévő jellegű esemény. Úgy véli, bűnt elkövetni annyit jelent – *mindennapi belátás szerint* –, hogy a jelenvaló lét valamivel adós mások felé. A bűn fogalmának vizsgálata a fentiek tükrében tehát az a hely, ahol a jelenvaló lét másokkal való együttélésének problémái felmerülhetnek. Ekképpen a jelenvaló lét azért bűnös, mert nem tett eleget a másokkal való együttlét követelményeinek. A bűnös-létnek van további jelentése is, mégpedig az, hogy: „oka vagyok valaminek”, „alkalmat adtam valamire”, tartozhat a jelenvaló lét másoknak anélkül, hogy ő maga lenne az oka. A bűnös-létnek ezek a vulgáris jelentései meghatározzák azt a magatartást, melyet Heidegger „bűnt követtünk el”-ként definiál. A vizsgálat lényege viszont az a *bűnfenomén*, ami a jelenvaló lét *bűnös-léte felől* ragadható meg. A *bűnös* formálisan egzisztenciális eszméjét Heidegger a következőképpen határozza meg: „Alap-oka lenni egy olyan létnek, melyet valamilyen Nem határoz meg – azaz valamilyen *semmisség alap-okának lenni*.”⁵⁷ A jelenvaló lét a legsajátabb őt meghatározó alap-okát nem Istentől kaphatja (a létanalitikába Heidegger nem hozza be az Isten-hitet), a világtól sem kaphatja, hiszen silánnyá lesz a jelenvaló lét legsajátabb lenni-tudásakor. Akkor honnan kaphatja? „*Mint ez a létező*, melynek kiszolgáltatva csakis mint az a létező egzisztálhat, amelyik ő éppen, *egzisztálva nem más*, mint lenni-tudásának alap-oka.”⁵⁸ Feltehetően a konkrét válasz ebben rejlik: a jelenvaló lét maga fekteti le alap-okát, ami a legsajátabb önmaga, amit egzisztálva nem képes elérni, mindig elmarad e lehetősége mögött. A *hátborzongató idegenségben*⁵⁹ a jelenvaló lét eredendően önmagával van, s ez a gyökértelenség szembesíti ezt a létezőt semmisségével, ami a legsajátabb lenni-tudásának lehetőségéhez tartozik. Ahogyan a jelenvaló létnek saját létére megy ki a játék, otthontalanságából önmagát (a hanyatló akárkit) saját lenni-tudására szólítja fel. Ez a lelkiismeret visszahívása a jelenvaló lét belevettségébe, hogy megértse a semmis alap-okot, és ebből az akárkiből vissza tudja magát vinni önmagához, s emígy bűnös – állítja Heidegger. Az időterminusokból ismert jövő felé tartó előrefutás adja meg a hívás kiindulópontját, s ezáltal lép színre a bűn, mint alap-ok. A térbeliségben pedig az a távolság mutatkozik meg, ahogy az akárki eltávolodott önmagától, ezt az előbbi jövő felé futás mutatta meg. Ezt a távolságot le lehet küzdeni, mégpedig úgy, hogy a bűnösség elfogadása és a

⁵⁶ Heidegger, Martin: *A metafizika alapfogalmai*, Világ–végesség–magány, ford. Aradi László, Olay Csaba, szerk. Pongrácz Tibor, Bp., Osiris, 2004 203–204.

⁵⁷ *Uo.*, 477.

⁵⁸ *Uo.*, 478.

⁵⁹ A benne-lét ún. megnyugtató magabiztosságot kölcsönöz a jelenvaló lét számára, azaz otthon-léttel kecsegtet addig a pontig, amíg a szorongás el nem szigeteli, és e világ jelentéktelenségét elé nem bocsátja, amitől megborzong. Ez az elszigeteltség a hátborzongató idegenség érzésében tárul fel: a jelenvaló lét elszigetelődik, de mint világban-benne-lét. A benne-lét az otthontalanság egzisztenciális módusába lép. Heidegger: *Lét és idő*, i. m., 344.

lelkiismerettel bírni akarás létrejön. Explicite kimondható, hogy a jelenvalólét cselekvéseinek origója kizárólagosan önmaga (így lehet felelősségteljes). Heideggernél tehát a bűn a hiány által kerül megvilágításra és a semmiség alap-oka rámutat a lelkiismeret hívására, melyben önmagát hívja. A lelkiismeret meghallását annak elfogadása követi – a teljes lelkiismeret-élmény kizárólag a felhívás megértéséből adódik –, illetve annak tudatában levése, hogy nincs tökéletes, makulátlanul tiszta ember.

A bűn heideggeri értelemben létfogalommal vált, ami a lelkiismereti kérdés újraértelmezését vonta maga után. *A Lét és időben* Heidegger szem előtt tartotta, hogy a bűnösség és felelősség között ontológiailag megalapozott kapcsolatot létesítsen. A bűnös-lét, ha vállalja a jelenvalólét, akkor a lelkiismeretesség és felelősség oly módozatait alakítja ki, melyek nem szorulnak megbánásra, büntudatra. A bűnös-lét hozzátartozik a jelenvalólét alapjellegéhez, amit el kell fogadni ahhoz, hogy utána tovább lehessen lépni a legsajátabb-lenni-tudás felé. A bűn tehát a *gond*-struktúra egészéből értelmezendő, azaz a szorongásban feltárult *háttorzongató idegenség* és a Semmi az idő dimenzióját megnyitva megmutatja a halál fenomenjét, mely a lelkiismeret hívására a jelenvalólétet legsajátabb lenni-tudására szólítja fel.

A jelenvalólét *nyitottságából* következően felelősséggel tartozik. Mivel a *nyitott*-lét azt is jelenti többek közt, hogy megért, elfogad, az ilyen értelemben vett *nyitottság* a bűnös-lét felelősségét követeli. A lelkiismeret hívása a jelenvalólét teljes egészére terjed ki, s a benne rejlő lehetőségekre, melyekből csak keveset tud megvalósítani, így a többi tekintetében bűnös marad. Amíg nem tapasztalható a szorongás világa, amíg nem válik érthetővé az otthontalanság csendes és egyben háttorzongató hívása, addig a felelősség elkerülése áll fönn. A szorongás sok mindent világossá tesz: a választás és a felelősség komolyságát, az elmúlás valóságát, az otthontalanság és a Semmi nyugodtságát, az akaratot mely által a jelenvalólét megérthet, választhat, és önmagává válhat.

Irodalom

- Augustinus (2007). *Szent Ágoston vallomásai*. Apostoli Szentszék, Budapest.
- Busku, Sz. (2022). *A szorongás mint önsorsjavító lehetőség*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Fehér, M. I. (1992). *Martin Heidegger, Egy XX. századi gondolkodó életútja*. Göncöl, Budapest.
- Fehér, M. I. (2011). Őskeresztény élettapasztalat és eszkatologikus idő: Martin Heidegger korai vallásfenomenológiai előadásai. *Filozófiai Szemle*, 55(4), 9-35.
- Ferge, G. (1995). *Melléklet – Martin Heidegger, Költemények a gondolkodás tapasztalatából*. Societas Philosophia Classica, Budapest.
- Heidegger, M. (1989). *Lét és idő*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Heidegger, M. (1995). *Phänomenologie des religiösen Lebens*. Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main.

- Heidegger, M. (1996-97). *Fenomenológiai Aristotelés–Interpretációk (A Hermeneutikai szituáció jelzésére)*. Societas Philosophia Classica, Szeged-Budapest.
- Heidegger, M. (2004). *A metafizika alapfogalmai, Világ–végesség–magány*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Joós, E. (1991). *Isten és lét, Körséta Heidegger, Kierkegaard, Nietzsche és más filozófusok társaságában*. PallWest Kft, Budapest.
- Kierkegaard, S. (1993). *A szorongás fogalma*. Göncöl, Budapest.
- Luther, M. (1904). *D. Luther Márton művei, A reformáció négy százados fordulójának örömnepére és emlékezetére*. Wigand, Pozsony.
- Luther, M. (1983). *Luther Márton négy hitvallása, A keresztyén ember szabadságáról, A kis káté, A nagy káté, a Keresztyén hit főtételei. A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest*.
- Pöggeler, O. (1963). *Der Denkweg Martin Heideggers*. Neske, Tübingen.
- Rahner, K. (1980). Vorgrimler, Herbert: *Teológiai Kiszótár*. Apostoli Szentszék, Budapest.
- Szent István Társulat (1957). *Újszövetségi Szentírás II., Szent Pál Apostol levelei, Katolikus levelek, Jelenések könyve*. Szent István Társulat, Budapest.
- Virág, J. (1988). *Dr. Luther Márton önmagáról*. Ordass Lajos Baráti Kör, Budapest.

Internetes forrás:

- <http://adventista.hu/bibliatanulmanyok/2005-4/20051110.php>
- <http://magyarartologia.hu/index.php/efezusi-level-gorog-magyar>
- <http://szentiras.hu/UF/2Kor7>
- <http://szentiras.hu/SZIT/1Kor9>
- <http://szentiras.hu/UF/R%C3%B3m>